

Чистоклетов Леонтій Григорович,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного
та інформаційного права
Навчально-наукового інституту права та психології
НУ «Львівська політехніка»,
<https://orcid.org/0000-0002-3306-1593>*

Хитра Олександра Леонтіївна,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу
Львівського державного університету внутрішніх справ,
<https://orcid.org/0000-0002-3632-5101>*

ВПЛИВ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ

JEL Classification: K 19
SECTION "LAW": Право.

Анотація. В статті, з урахуванням теорії та практики, досліджено проблеми забезпечення напрямів міграційних процесів в Україні та їх вплив на соціально-економічний розвиток.

Визначено чинники, які деструктивно впливають на реалізацію державної міграційної політики в Україні.

Окреслено позитивну роль Міжнародної організації з міграції у всесвітньому міграційному русі та її вплив на діяльність державних органів країни.

Здійснено аналіз розвитку державної стратегії і вказано на проблеми її застосування та вирішення питань щодо подолання негативних наслідків у протидії зовнішніх та внутрішніх викликів, які негативно впливають на процес міграції в Україні.

Ключеві слова: міграційні процеси, соціально-економічний розвиток, демографічна ситуація, перепис населення, корупція, грошові перекази, трудові мігранти.

Annotation. It has been noted in the article that the problems of migration processes in Ukraine today attract an increased attention of the state officials, scientists and the public, and, undoubtedly, their special relevance is growing during the period of taking the important state decisions while voting in the electoral process, holding referendums, and implementing state programs of political, social and economic development of Ukraine.

Taking into account the theory and practice, problems of ensuring the directions of migration processes in Ukraine and their influence on social and economic development of the state have been researched.

The factors that have a destructive effect on the development of the state migration policy in Ukraine have been determined, and the positive role of the International Organization for Migration in the global migration movement and its influence on the activity of the state bodies of the country has been outlined.

The negative tendencies of the development of migration in the first years of independence in the national legislation on the issues of administrative accounting of the natural population movement have been pointed out, and the further intensification of the activities of state bodies on the updating and implementation of migration legislation and the expected process of long-term preparation for the national census has been underlined. Investigating the problems of migration processes in Ukraine, their influence on the demographic situation in the state has been indicated.

It has been noted that the data on population, its constituents and placement are the main source of information for the implementation of targeted state programs of political, social, and economic development and the definition of the administrative-territorial structure of the state.

Based on the analysis of the next population census, the reasons for its conduct have been mentioned, and one of the reasons is a sharp decline in the population, which has fallen by 9.5 million since 1991. Also, based on statistical data, the negative factors that have a destructive impact on the country's migration development, such as: labor force outflow as a result of labor migration, and low birth rate in Ukraine, which on December 1, 2018 from the total population is 42177579 people.

Based on the expert analysis of specialists in the migration sphere, has been indicated the need for demographic reform, which should include other reforms as components. At the same time, it has been noted that nowadays people are afraid to speak about it now, because there is some distrust in the society to the statistical service, and its numbers, and the census will reveal these problems and will show that in reality our situation may be even worse. Therefore, the question arises whether the authorities would like to show these problems related to the population census. Also, according to the author, one of the complications that may negatively affect the quality of the population census is the poor status of recording the registered citizens by place of residence. It's no secret that today in the state for various reasons, starting from evasion from the call for a regular military service, and illegal, temporary stay abroad and ending with the search for persons for the crime commission, and the list of such reasons is very long, a lot of Ukrainian citizens do not live at the place of their registration.

It has been noted that one of the factors that can positively affect the social and economic development of the state is money transfer and labor migrants' savings. In addition, in assessing this problem, which is one of the gaps in the national migration law, the author, on the basis of analysis of the dynamics of the migration process, points to a factor which can not be overcome and on the reasons for the return of labor migration to Ukraine, when people, having earned a significant capital, keep it in banking institutions of the European Union and the Russian Federation, instead of placing it in the Ukrainian business as one of the elements of investment.

Key words: migration processes, social and economic development, demographic situation, population census, corruption, money transfers, labor migrants.

Вступ

Поточна ситуація у забезпеченні демографічного процесу України з кожним роком набирає потужних обертів як у своєму розвитку так і у подальшому його удосконаленні.

Якщо на початку перших років становлення незалежності в національному законодавстві з питань адміністративного обліку природного руху населення з усіх записів актів цивільного стану була вилучена інформація про рівень освіти і зайнятість осіб, на яких вони склалися, а також не проводився облік міграційної активності населення, то вже з прийняттям Закону України «Про свободу пересування і вільний вибір місця проживання в Україні» від 14.12.2003 р. № 1382-IV [1], Закону України «Про зовнішню трудову міграцію» від 05.11.2015 № 761-VIII [2], розпорядження Кабінету міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р «Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року» [3] та розпорядження Кабінету міністрів України від 18 липня 2018 р. № 504-р. «Про проведення пробного перепису населення» [5] значно активізувалася діяльність державних органів щодо оновлення і реалізації міграційного законодавства та подальшого процесу довготривалої підготовки до національного перепису населення.

Саме тому ці питання є досить актуальними, потребують детального аналізу, вивчення та подальшого дослідження для визначення стану розвитку та удосконалення міграційного процесу в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що проблеми міграційного процесу досліджувалися багатьма вітчизняними науковцями. Зокрема, питання міграції робочої сили є предметом досліджень таких науковців як: Н. Бортник, О. Гриценко, А. Задой, Т. Камінської, В. Козики, С. Мельника, А. Сухорукова, С. Фоміна, В. Тарасевича, Л. Шевченка, теоретичні основи явища зовнішньої міграції було відображено у працях Е. Лібанова, О. Малиновської, О. Піскуна, М. Шульги. Питанням впливу міграційного капіталу на національний економічний розвиток було присвячено праці А. Гайдуцького, І. Кукурудзи, К. Кравчука та ін. науковців, які заклали наукову основу для подальшого дослідження вказаної тематики.

Разом з тим, не зважаючи на значну кількість праць, присвячених міграційної діяльності, сьогоденна політична, економічна та соціальна ситуація в країні вимагає пошуку нової оптимальної моделі та ефективних шляхів її забезпечення як окремого напрямку, яке в науковій літературі недостатньо розроблено.

Таким чином, *метою та завданням статті* є дослідження теоретичного узагальнення наукової позиції та вироблення пропозицій щодо позитивного становлення міграційного процесу як одного з важелів удосконалення всебічного розвитку України.

Результати дослідження.

Сьогодні проблема міграційних процесів в Україні привертає посилену увагу серед державних діячів, науковців та громадськості і, безперечно, особлива актуальність її зростає в період прийняття важливих державних рішень під час голосування у виборчому процесі, проведення референдумів, реалізації державних програм політичного та соціально-економічного розвитку держави.

Враховуючи тенденції до збільшення кількості мігрантів у світі, процес якого постійно ускладнюється, 5 грудня 1951 року у м. Брюсселі було засновано Міжнародну організацію з міграції (англ. *International Organization for Migration*; MOM / IOM) – міждержавну міжнародну організацію. Метою організації є злагоджена координація держав та міжнародних організацій міжнародної міграційної політики, створення форуму для обговорення актуальних питань у сфері міграції, а також надання державам технічної та консультативної допомоги задля реалізації конкретних проектів у міграційній сфері.

Крім того, MOM надає допомогу Кабінету Міністрів України в розробці державної митної політики щодо ефективного використання зв'язку між міграцією та розвитком шляхом підвищення обізнаності основних зацікавлених сторін про природу, застосування та вплив грошових переказів, які надходять в Україну і можуть охарактеризувати фінансову поведінку власне мігрантів та їхніх домашніх господарств, а також показати рівень загального впливу міграції на соціально-економічний розвиток країни.

Досліджуючи проблеми міграційних процесів в Україні, нам буде цікаво простежити їх вплив на демографічну ситуацію в державі. Відомо, що дані про населення, склад та його розміщення є основним джерелом інформації для реалізації цільових державних програм політичного, соціально-економічного розвитку та визначення адміністративно-територіального устрою держави. Якщо проаналізувати результати Всеукраїнського перепису населення 2001 року, не зважаючи на те, що вони проводилися за допомогою вітчизняних комплексів електронної обробки інформації, яка на сьогодні є на багато сучаснішою, результат їх впровадження засвідчив відхилення переписних даних про чисельність населення порівняно з поточним статистичним обліком, який становив лише – 0,7%, що вказує на досить надійний інструмент виміру кількісних і якісних показників, пов'язаних з демографічними трансформаціями, що відбуваються в Україні [4, с. 5].

І тепер, після тривалого періоду майже у 17 років (не враховуючи пробного перепису населення, який проводився з 1 по 14 грудня 2010 року у Дергачівському районі Харківської області), розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 липня 2018 р. № 504-р «Про проведення пробного перепису населення», як частини заходів з підготовки до проведення Всеукраїнського перепису населення, запланованого на 2020 рік, необхідність проведення якого визначена Законом України «Про Всеукраїнський перепис населення» та Принципами і Рекомендаціями ООН щодо переписів населення та житлового фонду, було доручено Державній службі статистики провести у грудні 2019 р. в Оболонському районі м. Києва та Бородянському районі Київської області пробний перепис населення з використанням інноваційних технологій збирання даних про населення [5]. Водночас на Національну поліцію України буде покладено обов'язок щодо забезпечення публічної безпеки і порядок на час проведення пробного перепису.

Слід зазначити, що програма мікроперепису 2019 року дозволить сформувати технології, відпрацювати інструменти та методи проведення Всеукраїнського перепису населення; оновити інструменти проведення Всеукраїнського перепису населення, зокрема протестувати використання під час перепису планшетів та ноутбуків, щоб прискорити внесення статистичної інформації та її обробку, а також опрацювати основні організаційні заходи здійснення Всеукраїнського перепису населення, включаючи подальше опрацювання отриманих даних [6]. І як зазначає Олександр Гладун, «інформація, яка буде отримана внаслідок перепису населення, буде достатньо унікальною і вирішуватиме одразу декілька проблем: по-перше, вона дасть змогу дослідити зміни, які відбулись у країні з 2001 року. По-друге – це база для поточних і точних демографічних розрахунків за міжпереписний період, більш надійна база для складання демографічних прогнозів, які потрібні як органам державної влади, так і для науки...», – припускає він [7].

Причин проведення наступного перепису населення є багато. Однією із них є різке скорочення чисельності населення, яка від 1991 року впала на 9,5 мільйонів. Ця жахлива статистика, на нашу думку, пов'язана з таким факторами:

- відтоком робочої сили, в наслідок трудової міграції (кожен п'ятий українець працездатного віку мігрує в Європу на роботу, це приблизно чотири мільйони людей на рік. Наприклад, Польща у 2016–2017 роках прийняла стільки ж українців, скільки Німеччина прийняла сирійців);
- низьким рівнем народжуваності в Україні (у 2016 році на кожне народження було 1,5 смертей) [8]; станом на 1 грудня 2018 року загальна кількість населення становила 42177579 осіб. Цей показник на 208 тис. нижчий, ніж за цей час у 2017 році [9].

Але на додаток вказаному, експерт аналітичного центру «Бюро економічних та соціальних досліджень» Костянтин Донченко вказує, що, «Найстрашніше, що насправді перепис може показати, що в Україні

потрібна демографічна реформа, до якої повинні увійти інші реформи як складові. Тому що зараз про це бояться говорити, оскільки до статистичної служби, її цифр існує в суспільстві певна недовіра, а перепис якраз розкриє ці проблеми і покаже, що насправді в нас ситуація може бути ще гіршою. Тому тут виникає питання, чи влада хотітиме показати ці проблеми», – сумнівається аналітик [6].

На нашу думку, також однією із складностей, які можуть негативно вплинути на якість перепису населення є невідосконалий стан обліку реєстрованих громадян по місці проживання. Не секрет, що на сьогодні в державі з різних причин, починаючи від ухилення від призову на строкову військову службу, нелегального, тимчасового перебування за кордоном і закінчуючи розшуком осіб за вчинення правопорушення, і таких причин безліч, громадяни України проживають не за місцем реєстрації. Не виключено, що вони будуть просто боятися брати участь у переписі. Інша категорія осіб, не розуміючи важливої ролі перепису населення, з метою нерозголошення їх персональних даних, також будуть відмовлятися від цього процесу. Тому враховуючи всеосяжність компанії з перепису населення, органам державної влади слід попередньо провести роз'яснювальну роботу на предмет її доцільності та не допущення розголошення конфіденційної інформації про особу.

Наступним чинником, який позитивно може вплинути на соціально-економічний розвиток держави це грошові перекази та заощадження трудових мігрантів. Так, грошові перекази трудових мігрантів за 2014 рік становили 2,8 мільярда доларів США, а заощадження склали 4 мільярди доларів США, що є великим потенціалом при створенні відповідних сприятливих умов в Україні для інвестування цих фінансових ресурсів для більш продуктивного їх використання. Як вказує Т. О. Гнатюк, розподіл грошових переказів за країнами характеризується високим ступенем концентрації: понад 70 % переказів здійснювалося із семи країн. Лідером залишилася Росія – до 2,3 млрд. дол. Загалом на країни СНД у 2013 році припадало 40,1 % обсягу грошових переказів із-за кордону. З інших країн світу найбільше переказів надходило з США та Німеччини (відповідно 9,3 та 6,2 % від загального обсягу грошових переказів в Україну). Загалом з країн ЄС надійшло 2,3 млрд. дол. [10, с. 22].

Оцінюючи цю проблему, яка є однією із прогалин у національному міграційному законодавстві, на підставі аналізу динаміки міграційного процесу, не можна обминути і причини, які пов'язані із поверненням трудової міграції на Україну, які заробивши немалий капітал, зберігають його (зважаючи на недосконалість та нерегульованість банківського національного законодавства) в банківських установах країн Європейського Союзу та Російської Федерації, замість того щоб розмістити його в український бізнес як один із елементів інвестиції. Як свідчить дослідження, на сьогодні активно інвестують свої кошти лише 1 відсоток трудових мігрантів. Але корупція, дискредитування органів державної влади і, перш за все, суспільно-політичний неспокій породжують недовіру до влади у свідомості трудової міграції, які мусять чекати на економічну стабільність в державі та привабливе нормативно-правове забезпечення інвестиційної діяльності.

Не зважаючи на те, що понад 60% українців, які працюють за кордоном, хотіли б повернутися додому і вкласти гроші у розвиток рідної країни, але поки що вона не створила для цього достатніх можливостей, говорить дослідниця Міжнародної організації з міграції Анастасія Винниченко [11] і в цьому важливому питанні основна роль покладеється на центральні та місцеві органи виконавчої влади, які на підставі чинного законодавства повинні створити ідеальний клімат для реалізації цієї моделі, іншими словами – створити клімат взаємної довіри.

Не менш важливим чинником виступає також вплив міграції на виборчий процес держави. З цього приводу у суспільстві точаться різні думки. Одні вважають, що причини такого впливу пов'язані з недосконалим міграційним законодавством та некомпетентністю міграційних служб, за яких можуть бути допущені помилки при проведенні виборів при участі трудової міграції. Інші доводять, що міграція не впливає на хід виборчого процесу, який проводиться на базі сучасної інформаційної технології.

Разом з тим, спостерігачі громадянської мережі ОПОРА відзначають посилення занепокоєння суб'єктів виборчого процесу щодо можливого зростання кількості громадян, які де-факто не перебуватимуть за своєю виборчою адресою в день голосування і не скористаються процедурою тимчасової зміни місця голосування. Ці негативні очікування пов'язані із процесами внутрішньої і зовнішньої трудової міграції та можливими технологіями незаконного використання виборчих бюлетенів членами ДВК у змові з недобросовісними учасниками виборчого процесу [12].

Висновки

Таким чином, з викладених підходів розуміння слід зазначити, що враховуючи закордонний досвід, а також здобутки вітчизняних науковців, органи державної влади, з метою розвитку та удосконалення міграційного процесу, повинні посилити координаційну роль в галузі управління міграцією з подальшою розробкою і реалізації державних програм для зміцнення позитивного впливу міграційних процесів на соціально-

економічний розвиток держави та сприяння уповільненню темпів депопуляції, стабілізації кількісного та якісного складу населення.

Список використаної літератури

1. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 14.12.2003 р. № 1382–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15>
2. Про зовнішню трудову міграцію: Закон України від 05.11.2015 № 761-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-VIII>
3. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: розпорядження Кабінету міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/482-2017-%D1%80>
4. Перший Всеукраїнський перепис населення: історичні, методологічні, соціальні, економічні, етнічні аспекти. Монографія/ Е.М.Лібанова, О.Г.Осауленко, Н.С.Власенко, В.С.Стешенко, О.Е.Остапчук та ін.; наук. ред. акад. І.Ф.Кураса, акад. С.І.Пирожкова/ Державний комітет статистики України; Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України. – К., ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 558 с.
5. Про проведення пробного перепису населення: розпорядженням Кабінету міністрів України від 18 липня 2018 р. № 504-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504-2018-p>
6. У 2019 році в Україні проведуть пробний перепис населення. URL: https://censor.net.ua/ua/news/3077231/u_2019_rotsi_v_ukrayini_provedut_probnyui_perepys_naselennya
7. В Україні можливе обезлюднення окремих територій – демограф. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29200097.html>
8. Населення України стрімко скорочується. Чому? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29275502.html>
9. Населення України за рік скоротилося на 200 тисяч, – Держстат. URL: <https://censor.net.ua/ua/n3107305>
10. Гнатюк Т. О. Добровільна зворотна міграція: досвід країн ЄС та перспективи України / Т. О. Гнатюк // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер: Політологія. – 2011. – Т. 175, Вип.163. – С. 22-25
11. Вплив мігрантів на розвиток країни в Україні лише починають усвідомлювати – експерт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28330699.html>
12. Перший звіт за результатами спостереження ОПОРИ на чергових виборах Президента України 31 березня 2019 року. URL: <https://www.opora.ua/report/vyboru-prezydenta-2019/17172-trethi-zvit-gromadnaskoyi-merezhi-opora-za-rezultatami-sposterezhennia-na-viborakh-prezydenta-ukrayini-31-bereznia-2019-roku-berezen>